

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 11^{ΗΣ} ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1980

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ε. ΜΥΛΩΝΑ

ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ, ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

Κ. Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

*Κύριε Υπουργέ, Κύριε Πρόεδρε τῆς Ἀκαδημίας,
Κύριοι συνάδελφοι, Κυρίες καὶ Κύριοι,*

Ὁ Ἑλληνισμὸς εἶναι ἓνα κοσμοϊστορικὸν φαινόμενον. Οἱ Ἕλληνες ὡς λαὸς εἶναι ἓνας κοσμοϊστορικὸς λαὸς· καὶ ὀνομάζεται κοσμοϊστορικὸς ὁ λαὸς ἐκεῖνος, τοῦ ὁποίου τὸ δοῦναι πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα εἶναι περισσότερο ἀπὸ τὸ λαβεῖν ἀπὸ τὴν ἀνθρωπότητα. Οἱ Ἕλληνες ἔδωκαν πολὺ περισσότερα πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα ἀπ' ὅσα ἔλαβαν ἀπ' αὐτήν· καὶ πράγματι ἔλαβαν. Καὶ πρῶτα-πρῶτα ἔλαβαν ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς χώρας τὴν ὁποίαν κατέκτησαν, ἀπὸ τοὺς Προέλληνες, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἀνώτερο πολιτισμὸ ἀπὸ τοὺς κατακτητὰς, διότι οἱ Ἕλληνες ἦλθαν ἐδῶ ὡς κατακτηταί. Σιγά-σιγά ἀναμείχθησαν μὲ τοὺς γηγενεῖς, καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιμειξία αὐτὴ προῆλθαν αὐτοὶ πὸν ἔκτοτε ἱστορικῶς δοῦν καὶ δημιουργοῦν ὡς Ἕλληνες. Ὁ γηγενὴς λαός, ὅπως γνωρίζομε, ἦταν μικρόσωμος, ἐνῶ ὁ κατακτητὴς ἦταν μεγαλόσωμος. Ἀπὸ τὴν ἐπιμειξία, λοιπόν, αὐτὴ προῆλθε τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων.

Αὐτοὶ ἔπειτα οἱ Ἕλληνες, παρέλαβαν πολλὰ ἀπὸ τοὺς λαούς, πὸν εἶχαν ἀναπτύξει πρὶν ἀπ' αὐτοὺς πολιτισμὸν. Παρέλαβαν ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους, παρέλαβαν ἀπὸ τοὺς Φοίνικας, καὶ γενικῶς παρέλαβαν ἀπὸ ὅπου ἦταν δυνατὸν νὰ παραλάβουν. Ἕνας Γερμανὸς ποιητὴς τοῦ περασμένου αἰῶνος, ὁ Hebbel, ἀρχίζει τὸ δράμα του πὸν τὸ ἐπιγράφει ὁ Γύγγης μὲ τὰ ἐξῆς λόγια : «ἐσεῖς οἱ Ἕλληνες εἰστε ἓνας γνωστικὸς λαός. Παίρνετε ἀπ' ὅπου θέλετε καὶ ὅ,τι θέλετε. Τὸ ἀφομοιώνετε, τὸ συγχωνεύετε τόσο πολὺ μὲ τὸ εἶναι σας, ὥστε ἔπειτα δὲν εἶναι δυνατὸν κανεὶς νὰ

ξεχωρίση τί ἦταν δικό σας καὶ τί παραλάβετε». Πράγματι ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς εἶναι ὀλωσδιόλου ἀντικειμενικός, διότι ὅ,τι παρέλαβαν οἱ Ἕλληνες τὸ ἀφωμοίωσαν τόσο, τὸ συγχώνευσαν τόσο μὲ τὸ εἶναι τους, ὥστε μόνον ἐπισταμένη μελέτη εἶναι δυνατὸν νὰ ξεχωρίσῃ τὰ πράγματα.

Ἡ δημιουργία ὅμως τῶν Ἑλλήνων διαφέρει ριζικῶς ἀπὸ τὶς δημιουργίες τῶν ἄλλων λαῶν. Γνωρίζομε καὶ ἐκτιμοῦμε βαθύτατα τοὺς ὑψηλοὺς πολιτισμοὺς ποὺ προηγήθηκαν ἀπὸ τὸν πολιτισμὸ τῶν Ἑλλήνων. Εἶναι πράγματι πολιτισμοὶ ὑψηλοί, μεγέθη τῆς Ἱστορίας μεγάλα — ὁ ἄνθρωπος ἤγειρε μὲ τοὺς πολιτισμοὺς αὐτοὺς κατορθώματα γενναῖα —, ἀλλὰ ὑπάρχει κάτι ποὺ χωρίζει ριζικῶς τοὺς πολιτισμοὺς αὐτοὺς ἀπὸ τὸν πολιτισμὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἐκεῖνοι εἶναι συγχωνευμένοι ἀκόμα μὲ συστήματα δεισιδαιμονίας, μὲ συστήματα λαβυρινθώδους μυθολογίας, τόσον μάλιστα ὥστε γιὰ νὰ καταλάβωμε σήμερα τὰ ἔργα τῆς τέχνης αὐτῶν τῶν πολιτισμῶν πρέπει νὰ ἔχωμε μελετήσει ἀπὸ πρῶν, τί σημαίνει τὸ ἓνα καὶ τί σημαίνει τὸ ἄλλο. Δηλαδή γιὰ νὰ πλησιάσωμε τὰ ἔργα τῆς τέχνης χρειάζομαστε ἐρμηνευτή, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον βεβαίως δὲν συμβαίνει μὲ τὰ ἔργα τῶν Ἑλλήνων. Τὰ ἔργα τῆς τέχνης τῶν Ἑλλήνων ὁμιλοῦν κατ' εὐθεΐαν στὸν θεατὴ τους καὶ δὲν χρειάζονται ἐρμηνεῖα γιὰ νὰ τὰ καταλάβῃ.

Δὲν εἶναι δυνατὸν εἰς τὰ στενὰ ὅρια μιᾶς ὁμιλίας ἔστω καὶ νὰ ἀναφέρῃ ἀπλῶς κανεὶς τὰ ἔργα μὲ τὰ ὁποῖα διακρίνονται καὶ ὑπερέχουν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς ἄλλους λαοὺς. Ὅμως θὰ ἀναφέρω ὀρισμένα συγκεκριμένα ἔργα, μὲ τὰ ὁποῖα καταφαίνεται ἡ μεγάλη διαφορά. Πρῶτα-πρῶτα βέβαια πρέπει νὰ προσκνηήσωμε τὸν Ὅμηρον, ὁ ὁποῖος ἀνοίγει μὲ τὴν ἀνατολή του τὸ μέλλον τῶν Ἑλλήνων, τὸν μεγάλο αὐτὸν ποιητὴ τοῦ γένους τῶν Ἑλλήνων, τοῦ ὁποῖου ἡ ὄραση εἶναι τόσον ἔντονη, τόσον κρυστάλλινη, ὥστε σχεδὸν ἐνώνεται μὲ τὰ πράγματα. Τοῦτο φαίνεται καθαρώτατα ἀπὸ τὴν γλῶσσα του, στὴν ὁποία, ὅταν τὴν διαβάζωμε, ἔχομε τὴν αἴσθησι ὅτι ἡ λέξι ἐνώνεται μὲ τὸ πρᾶγμα. Τὸ ὄνομα μὲ τὸ πρᾶγμα εἶναι ἐδῶ ἓνα. Ὁ Ὅμηρος ἔδωκε τὸ ἔπος τῶν Ἑλλήνων, ἐδημιούργησε τὴν πρώτη πνευματικὴ στέγη ὅλων τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Ὅμηρος ἔνωσε τοὺς Ἕλληνας, καὶ τοὺς ἔνωσε μὲ τὸ ἔπος, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ διότι ἐδημιούργησε τοὺς θεοὺς τους. Οἱ θεοὶ τῶν Ἑλλήνων εἶναι ἔργον τοῦ Ὁμήρου. Ὁ πρῶτος λοιπὸν λόγος τῶν Ἑλλήνων εἶναι τὸ ἔπος, καὶ ὁ λόγος αὐτὸς εἶναι λόγος περὶ τοῦ γένους, περὶ τοῦ συνόλου. Βεβαίως καὶ τὰ δύο ἔργα τοῦ Ὁμήρου περιέχουν ὀνόματα ἡρώων, καὶ μέσα τους ἐξυμνοῦνται ἥρωες, ἀλλὰ ἐξυμνοῦνται ὅλοι οἱ ἥρωες, καὶ οἱ βασιλεῖς ὅλων τῶν τόπων τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐνωσε λοιπὸν τοὺς Ἕλληνες ὁ Ὅμηρος σὲ μία πνευματικὴ οἰκογένεια.

Τὸ δεύτερο εἶδος λόγου εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο. Εἶναι ὁ λυρικός λόγος, ὁ ὁποῖος εἶναι λόγος προσωπικός, ὑποκειμενικός. Τὸ ἄτομο τώρα ἀποσπᾶται ἀπὸ τὸ γένος, ἀπὸ τὴν ὁλότητα. Ἔχει δικούς του πόρους, δικούς του καῦμούς. Αὐτοὺς τοὺς καῦμούς, τοὺς δικούς του, ἔρχεται νὰ ἐκφράσῃ ὁ λυρικός ποιητής, ὁ ὁποῖος εἶναι μόνος, ὀλομόναχος καὶ δοκιμάζει τώρα βαθύτατα τὸ συναίσθημα τῆς μοναξιάς του. Συγχρόνως μὲ τὴν λυρική ποίηση παρουσιάζεται ὁ στιβαρὸς λόγος τῶν Ἑλλήνων, ὁ φιλοσοφικός λόγος, ὅπου ἀκριβῶς ἐπίσης τὸ ἄτομο εἶναι ὀλωσδιόλου μόνον, ἔχει ἐπιστρέφει μέσα του καὶ ἀπὸ μέσα του ἀντλεῖ καὶ προφέρει τὸν λόγο. Καὶ τοῦτο φαίνεται κατακάθαρα ἀπὸ τὸν Ἡράκλειτο, ὁ ὁποῖος λέγει «ἐδιζήσάμην ἑμαυτόν», δηλαδή ἐζήτησα νὰ εὔρω τὸν ἑαυτό μου. Ἐκεῖ μέσα ὁ Ἡράκλειτος εὗρηκε τὸν αἰώνιο λόγο καὶ λέγει ὅτι «ἂν καὶ ὁ λόγος αὐτὸς εἶναι πάντα, ὅμως οἱ ἄνθρωποι δὲν τὸν καταλαβαίνουν, καὶ προτοῦ τοὺς τὸν πῆς καὶ ἀφοῦ τοὺς τὸν πῆς». («Ἀξύνετοι γίνονται ἄνθρωποι»), δηλαδή δὲν ἔχουν τὴν σύνεση γιὰ νὰ καταλάβουν αὐτὸν τὸν λόγο, ὁ ὁποῖος εἶναι αἰώνιος. Ἔχομε λοιπὸν τώρα τὸν λόγο τὸν ἀντικειμενικό, τὸν αἰώνιο, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ ρυθμὸς τῶν πραγμάτων, ὁ ρυθμὸς τῶν ὄντων. Ὁ ἄνθρωπος ἐδῶ γίνεται πλέον ἐλεύθερος, εἶναι ἀποκομμένος ὀλωσδιόλου ἀπὸ τὰ δαιδαλώδη, ὅπως εἶπα, μυθεύματα τῶν προελληνικῶν πολιτισμῶν. Εἶναι ἐλεύθερος καὶ ὁ λόγος του εἶναι ἀκριβῶς ἡ οὐσία τοῦ κόσμου.

Μὲ τὴν τραγωδία, εἶδος λόγου πὸν εἶναι ἄγνωστο στοὺς πολιτισμοὺς τοὺς προελληνικούς, ὁ ἄνθρωπος ἀναλαμβάνει πλέον τὴν εὐθύνη τῶν πράξεών του. Ἀποκόβεται ὀλωσδιόλου ἀπὸ τοὺς μυθικούς δεσμούς, καὶ ἡ προσωπικότης του ἀντιμετωπίζει κατὰματα τὴν μοῖρα, γιὰτὶ μόνον αὐτὴ εἶναι δυνατώτερη ἀπ' αὐτόν. Ὅμως τὴν ἀντιμετωπίζει μὲ ἀξιοπρέπεια, δηλαδή μὲ τρόπο ὀλωσδιόλου ἐλεύθερο. Καὶ μόνον αὐτὸ τὸ στοιχεῖο τῆς τραγωδίας ἀρκεῖ γιὰ νὰ ξεχωρίσῃ ἐς αἰεὶ τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τοὺς Ἀσιάτας, καὶ ἐν γένει ἀπὸ τοὺς πολιτισμοὺς πὸν ὑπῆρξαν πρὶν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας.

Ἡ τραγωδία ὅμως, ὅπως καὶ ἡ φιλοσοφία, εἶναι τέκνα τῆς πόλεως, τέκνα τῆς πολιτείας. Ἡ τραγωδία ἐφύτρωσε μέσα στὴν πόλη. Καὶ τοῦτο εἶναι τὸ ἄλλο ἀγαθὸ τῶν Ἑλλήνων: ἡ πολιτεία καὶ ὁ πολίτης, πὸν τὴν βαστάζει. Δὲν ὑπάρχει ἡ ἔννοια τοῦ πολίτου πρὶν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας. Ὁ Ἔγγελος, ὁ ὁποῖος τόσον πολὺ ἐδούλεψε μὲ τὸν νοῦ του τὴν ἱστορία καὶ τὴν ὥργωσε, λέγει ὅτι στοὺς ἀσιατικούς πολιτισμοὺς ἦταν μόνον ἓνας ἐλεύθερος, ὁ τύραννος· μόνον ἓνας, καὶ αὐτὸς τύραννος. Ὅλοι οἱ ἄλλοι ἦταν δοῦλοι, ὑπήκοοι. Στὴν Ἑλλάδα ἔχομε τώρα τὴν ἔννοια τοῦ πολίτου, τοῦ ἐλεύθερου ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος δημιουργεῖ καὶ στηρίζει τὴν πόλη. Ἡ αἰσθητὴ καὶ ἡ αἰσθητικὴ παράσταση τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων, εἶναι ὁ Παρθενών. Αὐτὸς ἀκριβῶς παριστάνει τὴν πόλη τῶν Ἀθηναίων. Οἱ κίονες εἶναι

οἱ πολῖτες, οἱ ὁποῖοι βαστάζουν ὅλοι τὸ ἴδιο βάρος τῆς στέγης τῆς πόλεως. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀντικειμενικὴ παράσταση τῆς πόλεως, δηλαδὴ τὸ καλλιτέχνημα τοῦ Παρθενῶνος, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀφιέρωμα στὴν θεά, ἡ ὁποία ἴδρυνε καὶ στηρίζει καὶ ἐμπνέει τὴν πόλιν.

Παρέδωσαν λοιπὸν οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τὸν πολίτη καὶ τὴν πολιτεία, τὴν δημοκρατία, ἡ ὁποία βεβαίως δὲν ὑπῆρξε ξανά ποτὲ ἄλλοτε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀρχαιότητος. Τὸ ὄνομά της κυκλοφορεῖ ὡς σήμερα, ἀλλ' ὄχι ἡ οὐσία της. Ἐκεῖνη ἡ δημοκρατία ἦταν ἄμεση. Δὲν ὑπῆρχαν ἐνδιάμεσοι, δὲν ὑπῆρχαν ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ, γιὰτὶ ὅλοι εἶχαν ἰσονομία καὶ ἰσηγορία. Ἴσοι ἀπέναντι τοῦ νόμου καὶ ὅλοι μὲ ἴσο δικαίωμα λόγου στὴν Πνύκα, καὶ οἱ ἀποφάσεις ἐλαμβάνονταν ἀπὸ ὅλους. Αὐτὸ τὸ ἀγαθὸ βεβαίως εἶναι ἡ πηγὴ ὅλων τῶν εἰδῶν τῆς ἐλευθερίας, πὸν προσπαθοῦν οἱ ἄνθρωποι σήμερα νὰ ἀποκτήσουν. Αὐτὸ εἶναι ἡ πηγὴ, ἀλλὰ δὲν ἐπαναλαμβάνεται. Ἡ δημοκρατία ἡ σημερινὴ εἶναι ἔμμεση, ἀντιπροσωπευτικὴ, καὶ βεβαίως αὐτὸ τὸ εἶδος εἶναι πολὺ μακριὰ ἀπὸ ἐκεῖνη τὴν δημοκρατία, πὸν ἦταν — ὅπως εἶπα — ἄμεση καὶ ἐστηρίζονταν στὴν αὐτοπρόσωπη παρουσία τοῦ πολίτου καὶ στὴν γνώμη του.

Ἐνα μεγάλο ἀγαθὸ, τὸ ὁποῖο παρέδωσαν οἱ Ἕλληνες στὴν ἀνθρωπότητα, εἶναι ἡ φιλοσοφία, τὸ σύστημα τῶν ἐννοιῶν, μὲ τὸ ὁποῖο οἱ Ἕλληνες προσπάθησαν νὰ κατανοήσουν τὸν κόσμον, τὰ ἀνθρώπινα καὶ τὸν ἑαυτὸ τους. Αὐτὸ τὸ σύστημα τῶν ἐννοιῶν κυκλοφορεῖ ὡς σήμερα μέσα σ' ὅλο τὸν κόσμον. Τὰ κείμενα τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους μελετῶνται, διδάσκονται σχεδὸν σ' ὅλα τὰ Πανεπιστήμια τοῦ κόσμου. Εἶναι λοιπὸν τὸ σύστημα αὐτὸ τῶν ἐννοιῶν μία γλῶσσα, μὲ τὴν ὁποίαν εἶναι δυνατὸν νὰ συνεννοηθοῦν οἱ ἄνθρωποι. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συνεννοηθοῦν μὲ τὴν γλῶσσα τῆς θρησκείας, διότι θρησκευεῖς ὑπάρχουν πολλές, ἐνῶ μὲ τὴν γλῶσσα τῆς φιλοσοφίας, καὶ ἂν ἀκόμα ἀποκλίνῃ ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλον, εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ συνεννόηση. Τοῦτο τὸ γνωρίζω καὶ ἀπὸ προσωπικὴ μου πεῖρα. Ὅταν ἤμουν στὴν Ἀμερικὴ πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ἐγνώρισα ἐκεῖ πολλοὺς Ἀσιάτας (Κινέζους, Ἰνδοὺς, Ἰάπωνας). Βεβαίως ἡ θρησκεία των ἦτο διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν δική μου καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ καμία συζήτηση μὲσω τῆς θρησκείας, ὅμως ἡ συνεννόηση μεταξὺ μας ἐγινε μὲσω τοῦ Ἀριστοτέλους, μὲσω τοῦ συστήματος τῶν ἐννοιῶν τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας.

Εἶναι λοιπὸν μερικὰ ἀγαθὰ, πὸν ἐδημιούργησαν οἱ Ἕλληνες, οἰκουμενικά. Καὶ αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ οἰκουμενικά ἀγαθὰ εἶναι πὸν καθιερώνον ἀκόμη περισσότερο τοὺς Ἕλληνες ὡς ἕνα λαὸ κοσμοῖστορικὸ καὶ οἰκουμενικό. Τὰ ἱστορικὰ μεγέθη τῶν Ἑλλήνων — γιὰ νὰ ὀλοκληρώσω τὴν εἰκόνα μου γιὰ τὸ παρελθὸν —

εἶναι τὰ ἐξῆς. Πρῶτο εἶναι τὸ κλασσικό, τὸ ἀπόλυτα ἰσορροπημένο, δεύτερον εἶναι τὸ μετακλασσικὸ ποὐ φέρει τὴν σφραγίδα τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ ὁποῖος δὲν ἐπολέμησε γιὰ νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς Πέρσας, ὅπως λέγουν οἱ ἱστορίες. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐπολέμησε γιὰ νὰ ἰδρῦση τὴν οἰκουμένη. Εἶναι ὁ δημιουργὸς τῆς οἰκουμένης. Τοῦτο ἦταν μέσα στὴν ψυχὴ του τὸ μεγάλο βίωμα καὶ μέσα στὸν νοῦ του τὸ τρομακτικὸ δράμα : ἡ οἰκουμένη. Βεβαίως μὲ τὴν οἰκουμένη καταργεῖται ἡ πόλις. Καταργοῦνται ὅλες οἱ πόλεις. Καὶ πράγματι δὲν ὑπάρχουν πλέον παρὰ μόνον ὀνόματι Ἀθηναῖοι καὶ Σπαρτιάται πολῖται ἔπειτα ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο. Αὐτὴ εἶναι ἡ τεραστία ἀνατροπὴ ποὐ ἔφερε ὁ Ἀλέξανδρος μέσα στὸν ἐλληνικὸ κόσμον. Μετέβαλε ἀκριβῶς τὴν πολιτικὴ συμπεριφορὰ τῶν Ἑλλήνων μὲ αὐτὸ ποὐ ἠθέλησε νὰ δημιουργήσῃ, δηλαδὴ τὴν οἰκουμένη.

Ἐπειτα ἀκολουθεῖ ἡ Ρωμαϊοκρατία, ἡ ὁποία βεβαίως εἶναι ἓνα κεφάλαιο ὀδυνηρὸ στὴν ἱστορία τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ Ρωμαϊοκρατία σιγά-σιγά μετεβλήθη καὶ ἔγινε Ἑλληνοκρατία. Αὐτὸ εἶναι τὸ μυστικὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἐδῶ εἶναι τὸ νόημα τοῦ «Δουρεῖον Ἴππου» τῶν Ἑλλήνων, ὅτι κατῴρθωσαν τὴν Ρωμαϊοκρατία νὰ τὴν μεταβάλουν μὲ τὰ γράμματα καὶ τὴν φιλοσοφία σὲ Ἑλληνοκρατία. Ὅχι πῶς δὲν ὑπέστησαν ταπεινώσεις· παρὰ πολλές καὶ ἀπαίσιες καὶ ἐξευτελισμοὺς φρικτούς. Καὶ πρέπει ἡ Ἱστορία μας νὰ τοὺς διδάσκῃ καὶ αὐτοὺς εἰς τοὺς νέους Ἑλληνας. Πρέπει νὰ λέγῃ ἀκριβῶς ὅτι 400 χρόνια καὶ περισσότερα ἦσαν οἱ Ἑλληνες κάτω ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, καὶ αὐτὸ νὰ εἶναι ἴσως τὸ πρῶτο κεφάλαιο ποὐ πρέπει νὰ μαθαίνουν οἱ Ἑλληνες· καὶ τὸ δεύτερο νὰ εἶναι, ὅτι ἄλλα 400 χρόνια ἦσαν κάτω ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Τὸ ἄλλο ἱστορικὸ μέγεθος τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι τὸ Βυζάντιον μὲ τὸ ἀπίθανο βάθος ποὐ ἔδωκε στὴν χριστιανικὴ ἰδέα καὶ μὲ τὴν μεταφυσικὴ τέχνη του, μὲ τὴν ὁποίαν ἐξέφρασε ἀκριβῶς τὰ βιώματά του. Πρέπει ἐδῶ νὰ εἶπω ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς δὲν νοεῖται χωρὶς τὸν Ἑλληνισμό. Ἱστορικῶς δὲν ὑπάρχει ἐξωελληνικὸς Χριστιανισμὸς, διότι ὅλα τὰ κείμενά του εἶναι γραμμένα στὴν γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων, καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς σημαίνει ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐξωελληνικὸς Χριστιανισμὸς. Ἡ γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων δὲν ἦτο βεβαίως μία γλῶσσα χωρὶς προῖστορία, τεραστία προῖστορία, πολυσήμαντη· κάθε λέξις ἔχει πολυσήμαντο νόημα. Αὐτὲς ἀκριβῶς ὅλες τὶς λέξεις τὶς ἐχρησιμοποίησαν οἱ συγγραφεῖς τῶν Εὐαγγελίων καὶ ὁ Παῦλος καὶ οἱ ἄλλοι, γιὰ νὰ ἐκφράσουν τὸ μέγα βίωμα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐτσι τὴν λέξη «ψυχὴ», προτοῦ τὴν χρησιμοποίησον τὰ Εὐαγγέλια καὶ ὁ Παῦλος, τὴν ἐχρησιμοποίησαν οἱ Ὀρφικοί, ὁ Ἡράκλειτος, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἄλλοι καὶ τὴν συνέδεσαν μὲ ὀρισμένα νοήματα. Τὸ αὐτὸ γίνεται καὶ μὲ τὴν λέξη

«Λόγος» γιὰ νὰ ἀναφέρουμε μόνον δύο παραδείγματα. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν — καὶ ἐδῶ εἶναι τὸ μεγάλο λάθος, καὶ τὸ ἐπισημαίνω αὐτὸ — Χριστιανισμὸς ἐξωελληνικός. Καὶ τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι πὸν προσδιορίζει ἐξ ἀρχῆς ὅλο τὸ νόημα τῆς χριστιανικῆς ἰδέας, διότι — ὅπως εἶπα — τὰ γλωσσικὰ σύμβολα μὲ τὰ ὁποῖα ἐκφράζεται ἔχουν μιὰ μεγάλη προῖστορία. Τὸ Βυζάντιο λοιπὸν εἶναι ἓνα τεράστιο ἱστορικὸ μέγεθος, τὸ ὁποῖον ἔδωσε αὐτὸ τὸ βάθος στὴν ἰδέα τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ συγχρόνως ἐξέφρασε τὴν ἰδέα αὐτὴ μὲ μιὰ τέχνη μοναδική· καὶ τὴν ὠνόμασα τέχνη μεταφυσική, καὶ ὄντως εἶναι μεταφυσικὴ τέχνη.

Ἐποικοῦται ἡ περίοδος τῆς Τουρκοκρατίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ λόγος τοῦ Πλήθωνος («Ἕλληνες ἐσμὲν») ἔγινε μιὰ πηγὴ, μιὰ ἀφετηρία γιὰ νὰ ἐνδυναμωθῆ ἡ ἐθνικὴ συνείδηση τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ τὴν Τουρκοκρατία οἱ Ἕλληνες ἐβάθυναν πολὺ τὴν ἐθνικὴ τῶν συνείδηση, καὶ αὐτὸ εἶναι ἓνα γεγονός πὸν πρέπει νὰ τὸ γνωρίζουμε. Καὶ ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τοῦ βαρβάρου ὁ Ἕλληνας ἐπῆγε στὸ βάθος τῆς ἐθνικῆς του προσωπικότητος, συνέλαβε μὲ βαθύτατο τρόπο τὴν ὅλη ἱστορία, τὴν προῖστορία του, ὅπως ἀκριβῶς τὴν ἐκφράζει ὁ Μακρογιάννης, ὅταν χαρακτηρίζῃ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας — ἀδιάφορο πῶς τοὺς καταγράφει, μὲ ποιά ἱστορικὴ σειρά, τὴν ὁποία δὲν ἐγνώριζε — καὶ λέγει «αὐτοὶ εἶναι οἱ γονεοὶ τῆς ἀνθρωπότητος». Ἐδῶ ἔχομε ἓνα νέο βίωμα πρωτοφανές. Εἰς τὸ Βυζάντιο δὲν ἦταν δυνατόν νὰ λεχθῆ ὁ λόγος αὐτός, ὅτι οἱ Ἀρχαῖοι ἦσαν («οἱ γονεοὶ») τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐχομε μιὰ σύλληψη ὁλωσδιόλου καινούργια, ἡ ὁποία πηγάζει ἀπὸ τὴν νέα ἀκριβῶς συμπεριφορὰ τοῦ λαοῦ πρὸς τὴν ἀρχαιότητα.

Καὶ ἀκολουθεῖ τὸ Εἰκοσιένα ὡς ἀφετηρία τοῦ παρόντος, τὸ Εἰκοσιένα, τὸ ὁποῖον ἀκριβῶς συνέτριψε τὸ κατεστημένον τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας. Μοναδικὸ γεγονός στὸν 19ον αἰῶνα, γεγονός τοῦ ὁποῖου τὸ νόημα, ὅσο καὶ ἂν τὸ ἔχομε τραγουδήσει καὶ ἐξυμνήσει, δὲν τὸ ἔχομε ἀκόμα κάνει βίωμα, γιὰ τὸ ζοῦμε μέσα σ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴ. Ὅλα ὅσα ἔγιναν ἔπειτα, καὶ οἱ πόλεμοι τοῦ 1912 - 13 καὶ τὸ συνταρακτικὸν γεγονός τῆς ἐκστρατείας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, δὲν νοοῦνται παρὰ ὡς λάμπεις τῆς ἰδέας τοῦ Εἰκοσιένα, τῆς ἰδέας τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας. Καὶ ἡ πολυπαθὴς Κύπρος σήμερον νοεῖται μόνον ὡς μιὰ λάμπις ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ πνεῦμα τοῦ Εἰκοσιένα.

Διὰ τὸ παρελθὸν εἶναι ἴσως εὐκολώτερον νὰ ὀμιλῆ κανεὶς παρὰ διὰ τὸ παρὸν. Τὸ παρὸν δὲν εἶναι ἀντικειμενικόν. Τὸ παρὸν μᾶς διαφεύγει διότι συνυπάρχομε. Δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ τὸ ἀντικειμενικοποιήσωμε. Καὶ ὅμως θὰ τολμήσω νὰ ἐπισημάνω ὠρισμένα γεγονότα. Βεβαίως πρέπει πρῶτα νὰ εἶπω, ὅτι τὸ παρὸν εἶναι μιὰ ἔννοια σχετικὴ. Τὸ παρὸν εἶναι κάτι τὸ ὁποῖον εἶναι δυνατόν νὰ ἐκτεί-

νεται ὡς ἓνα χρονικὸν σημεῖον α, ἀλλ' εἶναι δυνατόν νὰ ἐκτείνεται καὶ περαιτέρω. Ἔτσι τὸ παρὸν τῶν διαφόρων ἡλικιῶν πὸν ζοῦν σήμερα στὴν Ἑλλάδα εἶναι διαφορετικόν. Δὲν ἔχομε ὅλοι τὴν ἴδια συνείδηση περὶ τοῦ παρόντος. Τὰ βιώματα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν σὲ μᾶς τοὺς παλαιότερους τὸ παρὸν, δὲν ὑπάρχουν στοὺς νέους. Εἶναι λοιπὸν κάτι κινήτὸ τὸ παρὸν, πρέπει ὅμως νὰ σχηματίσωμε ἀπλῶς μία ἔννοια περὶ αὐτοῦ τοῦ παρόντος.

Θὰ ἔλεγα τὸ παρὸν τῶν Ἑλλήνων προσδιορίζεται ἀπὸ τὸ Εἰκοσιένα, ἀλλ' ἂν θέλωμε νὰ τὸ περιορίσωμε θὰ σταθοῦμε στὸν αἰῶνα μας, τὸν 20ὸν αἰῶνα, καὶ θὰ ποῦμε ὅτι αὐτὸς ἀποτελεῖ τὸ παρὸν. Βέβαια, ὅπως εἶπα, καὶ αὐτὸ εἶναι κάτι πὸν μπορεῖ νὰ τὸ ἀμφισβητήσῃ κανεὶς. Ὅπωςδήποτε τὸ παρὸν βεβαιώνεται βιωματικῶς. Αὐτὸ εἶναι τὸ παρὸν. Καὶ βεβαίως ὑπάρχει μία μεγάλη μερὶς ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἔχουν αὐτὴν τὴν συνείδηση τῶν γεγονότων τοῦ 20οῦ αἰῶνος. Κατὰ τὸν αἰῶνα λοιπὸν αὐτὸν οἱ Ἕλληνες ἔπαθαν μεγάλες ἀπώλειες. Παρὰ τὰ μεγάλα γεγονότα πὸν ἀνέφερα πρὶν — καὶ προσθέτω τὸ γεγονὸς τοῦ '40, τὸ ὁποῖον πηγάζει ἐπίσης ἀπὸ τὴν αὐτὴ πηγὴ, ἀπὸ τὸ Εἰκοσιένα, ἀπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα — παρὰ, λέγω, τὰ μεγάλα ἐκεῖνα γεγονότα, ἐχάσαμε παμπάλαιες πατρίδες, τρισημιόχρο-νες πατρίδες, ἐχάσαμε τὴν Ἰωνία, τὸν Πόντο, τὴν ἔνδοξη Καισάρεια, τὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ τί δὲν ἐχάσαμε!

Καὶ ἓνα ἄλλο γεγονὸς, πὸν πρέπει νὰ τὸ ἐπισημάνωμε καὶ πὸν προσδιορίζει τὸ παρὸν μας, εἶναι ὅτι πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία μας εὐρισκόμεθα στὴν μία ἀκτὴ τοῦ Αἰγαίου καὶ στὰ νησιά μας. Εἶναι πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία του, πὸν ὁ Ἕλληνισμὸς εἶναι περιορισμένος στὴν μία ἀκτὴ τοῦ Αἰγαίου. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ θὰ ἔχῃ μεγάλη καὶ ἀποφασιστικὴ σημασία γιὰ τὸ μέλλον, διότι τὸ παρελθὸν τὸ ἐδημιουργήσαμε καὶ τὸ γνωρίζομε ὡς τώρα, ὄντες πάντοτε καὶ στίς δύο ἀκτὲς τοῦ Αἰγαίου. Τώρα πρόκειται τὸ μέλλον μας νὰ κριθῇ καὶ νὰ ἀποφασισθῇ μὲ τὸ γεγονὸς αὐτό. Ποία θὰ εἶναι, ἡ τύχη τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ τώρα πὸν αὐτὸς εὐρίσκεται μόνον στὴν μία ὄχθη τοῦ Αἰγαίου; Τοῦτο κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ τὸ μαντεύσῃ.

Πιστεύω ἢ μᾶλλον αἰσθάνομαι, ὅτι ἡ ἐποχὴ τὴν ὁποία διέρχεται ὁ Ἕλληνισμὸς σήμερα εἶναι κρίσιμη. Τὸ διαισθάνομαι ἀπὸ τὴν συνείδηση γιὰ τὴν ἱστορία του, ὅσο εἶναι δυνατόν νὰ ἔχῃ κανεὶς πλήρη συνείδηση τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Αἰσθάνομαι ὅτι διερχόμεθα ὡς λαὸς μίαν κρίσιμωτάτην καμπὴν. Ἡ καμπὴ αὐτὴ βέβαια δὲν γνωρίζει κανεὶς πόση διάρκεια θὰ ἔχῃ. Ἔχομε ὅμως ὅλοι σχεδὸν τὴν συνείδηση ὅτι εἶναι πράγματι ἡ ἐποχὴ μας μία κρίσιμη καμπὴ γιὰ τὸν Ἕλληνισμό.

Ἔπαρχει ἓνα γεγονός, τὸ ὁποῖον ἔχει μεγάλη σημασία γιὰ τὸ μέλλον τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ πρέπει νὰ τὸ μνημονεύσωμε. Τὸ γεγονός ὅτι εἰσερχόμεθα στὴν Κοινότητα τῆς Εὐρώπης. Αὐτὸ εἶναι ἓνα μεγάλο γεγονός. Καὶ μὲ πολλὴν ταπεινοφροσύνη θέλω νὰ πῶ ὅτι εἶμαι ἀπὸ τοὺς πρώτους, οἱ ὁποῖοι ἐδῶ καὶ εἴκοσι χρόνια ὠμίλησαν καὶ ἔγραψαν γιὰ τὴν ἀναγκαιότητα αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος νὰ ἐνωθῆ μὲ τὴν Εὐρώπη. Εἶπα ὁμως τότε : πρέπει νὰ ξέρετε, ὅτι αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ σύμπραξί μας μὲ τὴν Εὐρώπη, ἡ κοινοπραξία μας μὲ τὴν Εὐρώπη, θὰ πολλαπλασιάσῃ τὰ προβλήματά μας. Τὸ εἶπα τότε καὶ τὸ ἐπαναλαμβάνω καὶ τώρα. Ἄλλὰ τώρα εἶναι πῶς εὐκόλο νὰ τὸ πῶ. Καὶ πρέπει αὐτὸ νὰ γίνῃ συνείδηση στοὺς Ἕλληνας, ὅτι θὰ πολλαπλασιασθοῦν τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς μας ἀπὸ τὴν κοινοπραξία μας μὲ τοὺς Εὐρωπαίους.

Ἄλλὰ δὲν πρέπει νὰ ἐννοήσωμε τὴν κοινοπραξία αὐτὴ ὡς μία εὐκαιρία γιὰ νὰ κερδίσωμε ὑλικά ἀγαθὰ περισσότερα ἀπὸ ὅσα ἔχομε. Ὁχι. Βεβαίως ἡ κοινοπραξία μᾶς ἐπιβάλλει ἓνα ἀγώνισμα οἰκονομικῆς φύσεως. Μᾶς ἐπιβάλλει νὰ ἀγωνισθοῦμε, διότι ἔχομε τώρα ἀπέναντί μας ἄλλους, οἱ ὁποῖοι εἰς πολλὰ μπορεῖ νὰ εἶναι καλύτεροι ἀπὸ ἐμᾶς, εἰς ἄλλα μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι. Πάντως, ἐπαναλαμβάνω, δὲν πρέπει νὰ ἐκλάβωμε αὐτὴ τὴν κοινοπραξία μας ὡς μία εὐκαιρία γιὰ νὰ κερδίσωμε πλούτη, ἀλλὰ νὰ τὴν ἐκλάβωμε ὡς ἓνα ἀγώνισμα γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν δυνάμεών μας, τῶν ἱκανοτήτων μας. Καὶ κάτι περισσότερο ἀκόμα — διότι δὲν θὰ περιορισθῆ στὸν οἰκονομικὸ τομέα ἡ κοινοπραξία μας μὲ τοὺς Εὐρωπαίους, ἀλλὰ θὰ προχωρήσῃ περαιτέρω — εἶναι τὸ πνευματικὸ ἀγώνισμα, τὸ δεῦτερο ἀγώνισμα, τὸ ὁποῖον μᾶς ἐπιβάλλεται καὶ θὰ μᾶς ἐπιβληθῆ ὅπωςδήποτε (καὶ πιστεύω ὅτι ἀπὸ τώρα μᾶς ἐπιβάλλεται). Ἐκεῖ πλέον καλούμεθα νὰ δείξωμε ὅχι τὴν ἀπλὴν μας οἰκονομικὴ δυνατότητα. Ἐκεῖ καλούμεθα νὰ δείξωμε τί μποροῦμε νὰ κάνωμε εἰς τὸν τομέα τῶν ἀξιῶν τῆς ζωῆς, τί μποροῦμε νὰ προσφέρωμε. Καὶ πιστεύω ἀκράδαντα, ὅτι μποροῦμε ἐκεῖ νὰ προσφέρωμε, ἐὰν βεβαίως προηγηθοῦν ὠρισμένα πράγματα. Μποροῦμε νὰ πραγματοποιήσωμε καὶ τὴν ἀναγέννησίν μας καὶ νὰ συντελέσωμε στὴν ἀναγέννηση τῆς Εὐρώπης.

Ἔνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ γεγονότα — τὸ ἐπισημαίνω μόνον, δὲν θὰ τὸ ἀναπτύξω — εἶναι ὅτι θὰ πρέπει νὰ ἰδρῶσωμε Κέντρα ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ σχεδὸν σὲ ὅλες τὶς πρωτεύουσες τῆς Εὐρώπης. Καὶ διὰ τοὺς Ἕλληνας, οἱ ὁποῖοι εἶναι πάρα πολλοί, καὶ διὰ τοὺς Εὐρωπαίους, οἱ ὁποῖοι ἐπιθυμοῦν νὰ γνωρίσουν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὶς ἀξίες τῆς ἑλληνικῆς. Τὸ πνευματικὸ ἀγώνισμα, ἐκεῖνο, θὰ ἀποφασίσῃ περὶ τῆς θέσεώς μας μέσα στὴν Εὐρώπη. Καὶ εἶμαι, ἐπαναλαμβάνω, βέβαιος ὅτι ἐκεῖ θὰ διαδραματίσωμε ἓνα σημαντικό ρόλο. Χρειαζόμαστε μία ἀναγέννηση, καὶ ἐμεῖς

καὶ περισσότερο οἱ λοιποὶ Εὐρωπαῖοι — ἀναγέννηση τῶν ἀξιών — διότι εἶναι βεβαρυνμένη ἢ Εὐρώπη ἀπὸ τὰ οἰκονομικά της! "Ὅπως καὶ ὅλος ὁ κόσμος ὑποφέρει ἀπὸ τὴν δεισιδαιμονία τῶν οἰκονομικῶν. "Ὅλα σήμερα εἶναι οἰκονομικά! "Ἐ ὅχι! Τόση ἀπολυταρχία ἐνὸς μόνου παράγοντος τῆς ζωῆς εἶναι ἀπαράδεκτη, καὶ κάποτε θὰ ἀπελευθερωθοῦν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ αὐτὴν τὴν τυραννία τῆς οἰκονομικῆς ιδέας, ἢ ὅποια εἶναι μία δεισιδαιμονία τῆς ἐποχῆς. Σὲ κάθε ἐποχή, δυστυχῶς, συμβαίνει αὐτό· οἱ ἄνθρωποι δουλεύουν οὐ κάποια δεισιδαιμονία καὶ ἡ δική μας ἐποχὴ δουλεύει στὴν δεισιδαιμονία τῆς οἰκονομικῆς ιδέας. Πρέπει νὰ ἐλευθερωθοῦμε ἀπὸ αὐτὴν τὴν ιδέα καὶ περισσότερο, λέγω, ἀκόμη οἱ ἄλλοι Εὐρωπαῖοι, γιατί πάσχουν περισσότερο ἀπὸ αὐτὴν τὴν οἰκονομικοκρατία.

Ἐπάρχει καὶ τὸ τρίτο σκέλος τῆς ὁμιλίας μου : τὸ μέλλον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Βέβαια κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ πῆ τίποτε γιὰ τὸ μέλλον, ἐκτὸς ἂν εἶναι προφήτης ἢ θρασύς. Δὲν εἶμαι οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο. "Ὅμως μὲ βάση τὰ δεδομένα τῆς σημερινῆς πραγματικότητος μποροῦμε νὰ ποῦμε ὠρισμένα πράγματα γιὰ τὸ μέλλον. Μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ὑπάρχει μία ἀπειλὴ γιὰ τὸ μέλλον τοῦ Ἑλληνισμοῦ μὲ τὴν παρατηρούμενη στὶς τελευταῖες δεκαετίες ὑπογεννητικότητα τοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ βιολογικὴ μας ὑποδομὴ ἀπειλεῖται μὲ αὐτὴν τὴν ὑπογεννητικότητα. Καὶ πρέπει ἐδῶ νὰ ἀντιδράσωμε· καὶ πιστεύω καὶ τὸ ὑποστηρίζω — δὲν εἶμαι πολιτικός, ἀλλὰ τὸ λέγω ὡς πνευματικὸς ἄνθρωπος — ὅτι τὸ ὑπ' ἀριθμὸν ἓνα θέμα τῆς πολιτικῆς σήμερα ἔπρεπε νὰ εἶναι τὸ θέμα τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Ἑλλήνων, διότι περιβαλλόμεθα ἀπὸ πολλαπλασίονος γείτονας. Τριανταπέντε ἑκατομμύρια εἶναι τὰ κράτη πρὸς τὸν βορρᾶ, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς, καὶ ἄλλα σαράντα ἑκατομμύρια εἶναι οἱ Τοῦρκοι. Τί θὰ γίνῃ μὲ τὰ ἑννέα ἑκατομμύρια τῶν Ἑλλήνων! "Ἄν εἴμεθα τόσοι διότι δὲν γνωρίζομε πόσοι εἴμεθα ἀκριβῶς, καὶ πρέπει νὰ μετρηθοῦμε.

Ὁ Ντὲ Γκὼλ, ὁ ὁποῖος ἀντιμετώπισε τὸ ἴδιο πρόβλημα στὴν Γαλλία, μᾶς ἔδωσε τὸ δίδαγμα. Καὶ δὲν ἔχομε παρὰ νὰ τὸ ἐπαναλάβωμε. Τὸ κράτος πρέπει νὰ ἀναλάβῃ τὴν ὑποτροφία τῶν παιδιῶν του, τὴν γενναία ὑποτροφία τῶν παιδιῶν, ὅπως ἔκανε ὁ Ντὲ Γκὼλ. Καὶ σήμερα ἡ Γαλλία δὲν ἔχει πρόβλημα πληθυσμοῦ, ἐνῶ εἶχε τέτοιο πρόβλημα, διότι τὸ ἔλυσε ὁ Ντὲ Γκὼλ μὲ ἐκείνη τὴν κατηγορηματικότητα πρὸς τὸν διέκρινε στὶς ἀποφάσεις του· διότι ἦτο μεγάλος ἄνδρας.

Ἐπάρχει καὶ μία ἄλλη ἀπειλὴ γιὰ τὸ μέλλον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. "Ὅπως ξέρετε, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἔχει μειωθῆ πολὺ ὁ ἀγροτικὸς πληθυσμὸς τῆς χώρας. Πιστεύω ὅτι ὑπάρχει ἓνα ὄριο, κάτω τοῦ ὁποῖου δὲν πρέπει νὰ μειωθῆ ὁ ἀγροτικὸς πληθυσμὸς. Καὶ ἐδῶ ὑπάρχει μέγα πρόβλημα· πῶς αὐτὸ τὸ θέμα θὰ τὸ ἀντιμε-

τωπίσωμε, ὥστε νὰ κρατήσωμε εἰς τοὺς βράχους καὶ εἰς τὰ χωριὰ τοὺς πληθυσμοὺς αὐτοὺς ἀκριβῶς, οἱ ὁποῖοι εἶναι τὸ μεγάλο ὄχυνρό τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Θὰ ἔλεγα ἀκόμα καὶ κάτι ἄλλο, πὸν θὰ προσδιορίση τὸ μέλλον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία ὅλη, ἀπὸ τὸν Ὅμηρο ὡς σήμερα εἶναι γραμμμένη στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Τὰ πάντα εἶναι γραμμμένα ὅσα ἔπραξαν οἱ πρόγονοί μας, καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ἕνας πρόσθετος ἄθλος, διότι βέβαια ἡ δρᾶσις εἶναι ἕνα μεγάλο πρᾶγμα, ἀλλὰ ἐπίσης μεγάλο πρᾶγμα εἶναι νὰ γράψης τὴν δρᾶση. Βεβαίως οἱ Ἕλληνας ἐπῆγαν στὴν Τροία καὶ ἔκαμαν ὅσα ἔκαμαν, ἀλλὰ ὁ Ὅμηρος εἶναι ἐκεῖνος πὸν ἔγραψε τὸ τί ἔγινε στὴν Τροία. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ ἔπειτα στὴν ἱστορία τῶν Περσικῶν πολέμων, πὸν τὴν ἔγραψε ὁ Αἰσχύλος.

Θέλω νὰ πῶ ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ὀμήρου εἶναι μία καὶ ἀδιαίρετη. Καὶ εἶναι μεγάλο λάθος νὰ φανατιζώμαστε ἐπάνω στὸ θέμα αὐτό, πὸν εἶναι ἡ μεγάλη μας κιβωτός, ἡ μεγάλη μας ἰδέα. Ἔχομε παραμελήσει τὴν καλλιέργεια τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας τὰ τελευταῖα χρόνια ἀπὸ ἐμπάθειες, ἀπὸ δογματισμούς, ἀπὸ φανατισμούς, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀπαράδεκτοι γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν μεγάλων γλωσσικῶν μας προβλημάτων. Ὅλα τὰ εἶδη τῆς γλώσσας μας εἶναι μέσα στὴν ζωὴ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ὀμήρου, ὅπως εἶπα, καὶ δὲν ἀπέκλεισε ποτὲ τὸ ἕνα τὸ ἄλλο. Ἐμεῖς σήμερα ἔχομε τὴν ἐμπάθεια τοῦ ἀποκλεισμοῦ, καὶ αὐτὸ εἶναι μεγάλο λάθος γιὰ τὸ μέλλον τοῦ τόπου, διότι ἔτσι ἀχρηστεύομε κεφάλαια καὶ κόπους τῶν πατέρων μας καὶ μεταδίδομε στὴν νεότητα ἕνα λανθασμένο αἶσθημα γιὰ τὸ ὄργανο τοῦ πνεύματός μας, τὸ ὁποῖον ἀκριβῶς ἔχει αὐτὸν τὸν χαρακτήρα, ὅτι εἶναι ἐνιαῖο καὶ ἀδιαίρετο ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ὀμήρου. Καὶ τοῦτο δὲν εἶναι ἀπλῶς γνώμη μου. Τὰ 60% τῶν λέξεων πὸν χρησιμοποιεῖ ὁ Ὅμηρος εἶναι σήμερα στὸ στόμα τῶν Ἑλλήνων, τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, γιὰ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα — καὶ αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ καταλάβωμε — εἶναι ἡ περισσότερο συντηρητικὴ γλῶσσα ἀπὸ ὅλες τὶς γλῶσσες πὸν γνωρίζω τουλάχιστον ἐγώ. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ὀμήρου λέμε οὐρανός, θάλασσα, γῆ, λέμε πάρα πολλὰ ἀπὸ τότε ἀναλλοίωτα, ἐνῶ δὲν μποροῦν οἱ σύγχρονοι Γερμανοὶ νὰ διαβάσουν τὰ κείμενα τῆς γλώσσας τους, ὅπως ἦταν πρὸ τεσσάρων αἰώνων, οὔτε οἱ Γάλλοι οὔτε οἱ Ἄγγλοι. Γιατί; Διότι ἔχουν τεράστιες διαφορές, ἐνῶ σὲ μᾶς ἐδῶ ὑπάρχει ἡ συντηρητικότης τῆς γλώσσας. Τὰ λεκτικὰ σύμβολα εἶναι ἀναλλοίωτα ἐδῶ μέσα στὸ στόμα τοῦ λαοῦ ἐπὶ χιλιάδες χρόνια. Αὐτὸ εἶναι τὸ μεγαλεῖο τῶν Ἑλλήνων, ὅτι ἐκράτησαν ὡς λαὸς στὸ στόμα τους ἀναλλοίωτα τὰ λεκτικὰ τους σύμβολα. Ἐμεῖς, οἱ γραμματισμένοι, τέλος πάντων, πρέπει νὰ αισθανώμαστε μεγάλη εὐγνωμοσύνη σ' αὐτοὺς τοὺς ἀπλούς, καὶ ἀγράμματους Ἕλληνας πὸν κράτησαν στὸ στόμα τους

ζωντανὰ ὅλα αὐτὰ τὰ σύμβολα, παρὰ τὶς φοβερὲς τλαιπωρίες ποὺ ὑπέστησαν καὶ τὶς ἱστορικὲς περιπέτειές τους.

Μὲ αὐτὸ θέλω νὰ εἶπω ὅτι καὶ τὸ μέλλον τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ πῶς αὐτὸς θὰ καλλιεργήσῃ τὴν γλῶσσα του σὲ ὅλα τῆς τὰ εἶδη, σὲ ὅλους τῆς τοὺς τρόπους δίχως νὰ ἀποκλείεται κανένας, διότι αὐτὸ ἀντίκειται στὸ κύριο χαρακτηριστικὸ ποὺ διακρίνει τὴν γλῶσσα μας καὶ τὸ πνεῦμα μας, καὶ τοῦτο εἶναι τὸ ἀδογματίστο.